

Закон о промету земљишта и зграда према коме је промет земљишта слободан између приватних лица. Ово правило данас не би могли да применимо како је постављено у Српском грађанском законнику већ само уколико су поштовани императивни прописи о максимуму земљишта које може бити у личној својини појединаца и уколико се одређена друштвена правна лица (пољопривредне организације, шумска газдинства) нису користила својим законским правом прече куповине земљишта у грађанској својини. Законском праву прече куповине земљишта нема места у корист најближих чланова породице. Овом праву не би имало оправдања у нашим данашњим правним схватањима. То би, свакако, значило задржавање без икаквог друштвеног оправдања архаичног облика акумулације земљишта у својини једне породице, а с друге стране представљало би непотребно ограничење слободе промета власника земљишта. — Уосталом, у прилог усвајања овог схватања треба навести да је и у Предоснови за нацрт закона о правима на ствари од 1964 године законско право прече куповине ствари у корист сувласника нашло своје место (26).

Др. Љубиша Милошевић

ПРИМЈЕНА ЧЛАНА 15 И 19 ОСНОВНОГ ЗАКОНА О ОДНОСИМА РОДИТЕЉА И ДЈЕЦЕ

I. — Наше породично право усваја појам родитељског права који обухвата права и дужности родитеља према њиховој дјечи. Тако они имају права и дужности да се старају о личности, правима и интересима своје малолетне дјеце у сврху њиховог подизања за самосталан живот и васпитања за корисне и свјесне чланове друштва, како стоји у члану 1 Основног закона о односима родитеља и дјеце. Управо та њихова права и обавезе чине садржину родитељског права. Законским прописима много су више наглашене обавезе родитеља. Права, често омогућавају родитељима самостално и несметано вршење њихових дужности, „да би снагом свога права могли искључити сваког трећег који би их у вршењу њихових родитељских права ометао“ (1).

У највећем броју случајева родитељи са пуно савјесности, љубави и њежности извршавају ове своје дужности, те скоро нема ни потребе за интервенцијом државних органа у циљу заштите дјечијих интереса. Али и поред тога наилазимо на дјецу којима срећа није наклоњена да уживају заштиту својих родитеља, да осјете њихову љубав, њежност и наклоност. — Поставља се питање да ли постоји благовремена, потпуна и ефикасна заштита овакве дјеце од најразличитијих злоупотреба родитељских права?

(26) в. чл. 249, ст. 2 у вези чл. 85, ст. 2 и 3.

(1) Др. Ана Прокоп: Односи родитеља и дјеце по законодавству ФНРЈ, Загреб, 1954, с. 63.

Постојећи законски прописи дају право друштву да врши извјестан надзор и контролу над вршењем родитељских права, било преко органа старатељства, било преко надлежног суда. Истовремено се наводе разлози у Основном закону о односима родитеља и дјеце, услјед којих дјеца могу бити одузета од родитеља, као и разлози због којих родитељи могу бити лишени родитељског права. — Орган старатељства може дијете одузети родитељима и повјерити на чување и васпитање другом лицу или установи, ако су родитељи запустили његово подизање, стоји у члану 19 Основног закона о односима родитеља и дјеце. Друга и тежа санкција предвиђена истим законом је лишење родитељског права. „Родитељ који злоупотребљава родитељско право или грубо занемарује вршење својих дужности, лишава се родитељског права одлуком суда у ванпарничком поступку“, стоји у члану 15 Основног закона о односима родитеља и дјеце. Осим тога и Кривични законик у чл. 196 одређује: „Казниће се затвором најмање три месеца родитељ, старалац или друго лице које злоставља малолетника или грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитања запустити малолетника о коме је дужно да се стара“. Такође у чл. 197 истог Законика предвиђена је казна затвора до једне године за избјегавање давања издржавања.

Како видимо законски прописи са предвиђеним казнама за несавјесне родитеље постоје, али и поред тога случајеви и појава „угрожене дјеце“ којој је помоћ потребна све су бројнији. Њихови проблеми често остају и неријешени. Намеће нам се питање гдје су разлози неефикасне и неблаговремене заштите дјечијих интереса? Да ли је разлог у непрецизности и неефикасности постојећих законских прописа, или пак слабости надлежних органа који су дужни да ове прописе примјењују.

II. — Да би се могла провјерити примјена наведених прописа поћи ћемо од анализе самих законских прописа, а затим случајева из праксе суда и органа старатељства.

1. — Рекли смо да је једна од најтежих санкција против несавјесних родитеља лишење родитељског права. Разлози за примјену ове санкције су занемаривање или злоупотреба родитељских дужности. Злоупотреба родитељског права је вршење овог права на штету дјетета, као што је небрига о животу и здрављу дјетета, злостављање на разне начине, навођење на крађу, просјачење, проституисање итд. Занемаривање или грубо занемаривање родитељских дужности, како каже Закон имамо онда, када родитељи уопште не врше своје дужности, или их не врше у довољној мери. Тако на примјер родитељи злоупотребљавају своје право када поступају злонамјерно, скривљено. Ирелевантно је да ли би се ови поступци родитеља могли уписати у кривицу у смислу Кривичног законика.

Лишити родитељског права може се било један или оба родитеља. У односу према дјечијој ова санкција се може односити било на једно, двоје или сву дјечу, већ према томе у односу на коју дјечу је родитељ поступао злонамјерно. О овом питању како у теорији тако и у пракси налазимо раз-

личита рјешења (2). — Лишењем родитељског права родитељ губи сва права који чине њихов садржај, тј. он губи право да дијете чува, васпитава, управља његовом имовином, те да га заступа. Међутим обавеза издржавања дјеце ни у овим случајевима не престаје (3).

2. — Друга, у сваком случају блажа мјера предвиђена Основним законом о односима родитеља и дјеце је одузимање дјеце од родитеља. Према чл. 19 ст. 2 овог Закона орган старатељства може дијете одузети од родитеља и повјерити на чување и васпитање другом лицу, или установи, ако су родитељи запустили његово подизање. Запуштање се може манифестовати у разним правцима. Може се десити да родитељи запусте физичко васпитање дјетета, да се довољно не брину за исхрану дјетета, за њихово здравље, чистоћу итд. Може се десити да родитељи не воде рачуна о друштву у којем се креће њихово дијете, или му пак сами својим понашањем дају лош примјер. — Уколико орган старатељства донесе рјешење о одузимању дјетета родитељима, њима и поред тога остају сва права и дужности осим права да чувају дијете, које се након изрицања ове мјере повјерава трећем лицу или установи. Родитељу су дозвољени лични контакти са његовом дјецом, осим у нарочито тешким случајевима гдје постоји могућност да међусобни сусрети више штете него користе дјетету.

Лако се уочава из законског текста да неке битне разлике између законских разлога предвиђених у члану 15 и 19 Основног закона о односима родитеља и дјеце нема. Чини нам се да је законодавац уношењем одредбе у чл. 19 ОЗРД тј. одузимање дјеце, хтио одвојити ово као блажи случај у односу на случај лишења родитељског права из чл. 15 ОЗРД, као тежег случаја.

Како се ове законске одредбе одражавају у пракси надлежних органа, који су најчешћи разлози за примјену ових законских санкција, као и тешкоће на које наилазе ови органи при рјешавању тих проблема, видјемо из анализе судских одлука, и одлука старатељских органа.

III. — У ту сврху анкетирали смо одлуке Општинског суда I у Сарајеву у десетогодишњем периоду, од 1952 до 1962 године. Подаци које смо нашли у списима односе се на број стављених захтјева, лица која захтјев стављају, разлоге због којих се изриче ова мјера, те лица која се најчешће лишавају родитељског права.

Не би могли рећи да је број захтјева велики с обзиром да се ради о десетогодишњем периоду, као и да је позната чињеница да у животу није

(2) Француско право по Закону од 24 августа 1889. познавало је лишење очинске власти, које је повлачило губитак свих права која се односе на ову власт и у односу на сву дјецу, па чак и ону која треба да се роде. Aubry-Rau: *Droit civil Français*, t. IX, Paris. 1953 p. 134—136. Каснијим законима из 1898, 1921. предвиђена је могућност лишења родитељског права, само према поједином дјетету; Швајцарско право познаје лишење очинске власти које се односи не само на сву дјецу него чак и на ону која су касније рођена (чл. 285, ст. 3 CC) — Virgile Rossel: *Code civil Suisse*. Lausanne, 1947, p. 124; У совјетском праву постоје различита мишљења о овоме питању. Тако Г. М. Свердлов сматра да суд може лишити родитеља његових права само у односу на дјецу према којој је родитељ поступио злонамерно. Међутим, Н. В. Рзбиновић, сматра да се лишење родитељског права односи на сву дјецу. Свердлов: *Совјетское семейное право*, с. 225.

(3) Обавеза родитеља да издржава своју децу и након лишења родитељског права не престаје ни по швајцарском праву. „Отац и мајка лишени очинске власти, остају обавезни за издатке издржавања и васпитања дјетета“ (чл. 289 CC Suisse); По совјетском праву такође лишење родитељског права не ослобађа родитеље обавезе издржавања.

тако мали број родитеља према којима би се могла примијенити ова санкција. Општинском суду стављена су 24 захтјева за лишење родитељског права, од којих само 2 нису усвојена. У највећем броју случајева захтјев су ставила лица код којих се дјеца налазе на чувању и васпитању. Интересантно је да су то најчешће сродници код којих се дјеца налазе, а у мањем броју захтјев су поставили родитељи. Наиме, у великом броју случајева родитељи дјеце остављене код трећих лица на чувању не показују никакву бригу ни интерес према својој дјечи, нити доприносе било шта за њихово издржавање. То су управо и најчешћи разлози због којих се стављају захтјеви за лишење родитељског права. У анкетираним списима највећи број приједлога за лишење родитељског права ставили су сродници малољетника и друга лица код којих се дјеца налазе на чувању (19 приједлога), затим, орган старатељства који је ставио 15 приједлога и на крају, један од родитеља малољетника (8 приједлога) од којих су 6 ставиле мајке а 2 очеви.

Важно је погледати ко су родитељи који за своју дјецу не показују ни основну бригу, остављају их, злостављају и грубо занемарују своје родитељске дужности. У први ред долазе ванбрачне мајке које у великом броју случајева заборављају на своје обавезе према дјечи, те на било какав начин желе да бригу о њима пренесу на друге. У прегледаним списима као најчешћи разлог за лишење родитељског права ванбрачних мајки је остављање дјеце одмах након рођења трећим лицима и након тога не показују ни основну бригу ни интерес за своје дијете. У овим случајевима тешко је наћи било какав разлог за оправдање поступка ванбрачних мајки према њиховој дјечи. Наиме, понекад средина, њено реаговање и осуда, а посебно став родитеља ванбрачне мајке онемогућује јој да остане уз дијете и да се посвети његовом подизању и васпитању. У прегледаним списима наилазимо управо на обрнуту ситуацију. Родитељи ванбрачних мајки су управо они код којих се дјеца налазе, који их чувају, васпитавају и издржавају. Дакле, како видимо у наведеним примјерима став родитеља и сродника ванбрачних мајки није их присиљавао да дјecu остављају родитељима или сродницима, или их смјештају у домове, што би се у нашој средини још увијек могло очекивати, него је њихов став управо омогућавао да оне остану уз своју дјецу. Међутим, у великом броју случајева саме ванбрачне мајке су дјecu остављале, а оне одлазиле од куће, често се одавале проституцији, алкохолу, а понекад и вршењу кривичних дјела. Наравно, оне су врло ријетко показивале било какву бригу и интерес за остављену дјецу. Треба подвући да у свим случајевима, као разлог за лишење родитељског права се наводи избјегавање обавезе издржавања, уз одсуство било какве пажње или бриге за своју дјецу. У списима наилазимо чак и на врло драстичне случајеве напуштања дјеце и занемаривања родитељских дужности. Тако у спису Општинског суда I у Сарајеву број Р — 516/59 наилазимо и на овако образложење: „Оставила га је на улици и отишла, претходно га нудила комшијама, говорећи да ако нико неће да га узме да ће му ставити натпис на леђа... ко га нађе, његово је“. Посебно треба нагласити да у наведеним случајевима уопште нема противљења мајке да се лиши родитељског

права. Њихова образложења, понекад изгледају невјероватна. „Од самог рођења никад нисам осјетила никакву љубав према том дјетету”, изјавила је ванбрачна мајка у предмету Р — 1646/62.

Послије ванбрачних мајки највише несавјесних родитеља налазимо међу разведеним брачним друговима. И овдје би скоро све разлоге лишења родитељског права могли сврстати у један општи, а тај је избјегавање обавезе издржавања. Овакав став родитеља у пракси постаје све чешћи, тако да с правом можемо тврдити да је постао проблем који доводи у питање егзистенцију великог броја дјеце из разведених бракова, која су повјерена на чување и васпитање једном од родитеља. Потпуно индолентан однос према родитељским обавезама види се из понашања родитеља након покретања поступка за лишење родитељског права. Наиме, наилазимо на свако одсуство противљења за изрицање ове санкције, шта више и неодрживање позиву суда. Треба нагласити да постоји разлика између очева и мајки, односно да су у извршењу својих обавеза према дјечи очеви много пасивнији. Наиме, од 10 захтјева за лишење родитељског права једног од разведених родитеља у 7 случајева ради се о очевима. Можемо претпоставити сву тешкоћу ситуације у којој се налазе ова дјеца, потпуно препуштена кризи само једног родитеља, најчешће мајке, која у великом броју случајева није у стању да дјетету обезбједи оно најнужније.

Интересантан је и помало необичан случај преудатих мајки, које су у нови брак ступиле углавном послије смрти првог мужа. У овим случајевима брига о дјечи рођеној у првом браку потпуно је препуштена трећим лицима, најчешће очевим сродницима, односно дједу и баби. Дјеца су по удаји мајке углавном остајала у очевој кући, било по жељи сродника, или мајке и њеног новог супруга. То још увијек не би било необично и тешко када би мајка након удаје показивала пажњу, бригу и љубав према остављеној дјечи. Напротив, наилазимо на потпуно одсуство сваког интереса и бриге за овакву дјецу, без испуњавања основних родитељских дужности. У свим прегледаним списима ради се о мајци. Наишли смо и на такве случајеве да мајка ни по десет година не дође видјети дијете (спис Р-973/52). Посебно тешко падају изјаве појединих мајки које се на суду одричу своје дјеце, изјављују да их не воле и слично (Р-973/52). Скоро је невјероватно да тих изјава има, односно да су оне истините. Просто се намеће закључак да су оне резултат утицаја и пресије које врши други муж, и жеље жене да одржи нови брак. Стварно је огромна цијена којом ове мајке плаћају мир и хармонију у новом браку. Међутим сусрећемо и случајеве у којима преудате мајке нису ни у стварној могућности да доприносе за издржавање дјеце из првог брака. Саме без средстава, најчешће и без квалификација, са великим бројем дјеце и у другом браку, оне нису у стању да издржавају своју дјецу која се налазе, како смо већ навели најчешће код сродника.

Да ли би овдје недавање алиментације био основ за лишење родитељског права? Сматрамо да не можемо казнити родитеља који без икакве кривице није у стању да издржава своје дијете. Осим тога ова санкција за овакве родитеље не може имати никакво поправно дејство. И поред најбоље воље, уколико не постоји фактичка могућност, они неће бити у стању

да удовоље овој законској обавези. Зато би са мало више еластичности требало цијенити да ли недавање алиментације у овако тешким случајевима представља грубо занемаривање и злоупотребу родитељског права, што је законски разлог за његово лишење.

У случајевима разведених бракова недавање алиментације малољетној дјечи је скоро и једини разлог због којег суд лишава родитеље њиховог права. Међутим, упоређујући број стављених захтјева у овим случајевима, а који износи 10, према броју стварног избјегавања давања алиментације, који је неупоредиво већи, видимо да се ова мјера јако мало користи. Уколико се жели на неки начин казнити несавјесни родитељ онда се далеко више користи могућност покретања кривичног поступка. Изгледа да у свјести људи још увијек лишење атрибута родитељског права не представља никакву санкцију, напротив, како смо видјели у наведеним случајевима, родитељи се уопште и не противе њеном изрицању.

IV. — Друга мјера предвиђена Основним законом о односима родитеља и дјеце против несавјесних родитеља је одузимање дјеце, (чл. 19 ст. 2 ОЗРД) за чије је изрицање надлежан орган старатељства. У праксу старатељског органа нисмо могли узети увид у једном дужем периоду, што би било неопходно да би се могли добити потребни подаци, и донијети извјесни закључци. Наиме, због реорганизације општина на подручју града Сарајева и због смјештаја архива старатељског органа на разним мјестима, било је технички врло тешко узети увид у предмете рјешаване у ранијим годинама. Стога смо се ограничили само на двогодишњи период од 1962 до 1964, односно на предмете који су нам били доступни.

Старатељски орган Скупштине општине Центар Сарајево у наведеном периоду од 1962 до 1964 донио је врло мали број рјешења о одузимању дјеце од родитеља. Истина, захтјева је било много, али само у три случаја старатељски орган је удовољио захтјевима. У овим случајевима ради се највише о дјечи разведених родитеља, или ванбрачној дјечи, која се обично налазе код сродника. Разлози одузимања су готово идентични, напуштање дјетета, одсуство сваке бриге и избјегавање обавезе издржавања. Један једини случај имамо гдје је мајка потпуно запустила физички и интелектуални развој дјетета, малтретирала га, остављала гладна и необучена, затварала у подрум, док се је она свакодневно кретала у лошем друштву и давала лош примјер малољетној дјевојчици.

Поставља се питање који је разлог да орган старатељства у тако незнатном броју изриче ову мјеру поред великог броја постављених захтјева? Да ли не постоје услови за примјену ове мјере, или се пак због неефикасности њеног дјеловања према несавјесним родитељима старатељски орган не користи овом законском могућношћу да казни родитеље који су запустили подизање своје дјеце?

Симптоматично је да је пракса показала потпуну неефикасност ове мјере. Родитељи према којима је изречена ова мјера нису се жалили на рјешењу о одузимању дјетета, него су, напротив, често сами тражили њено доношење, молили да им се дијете одузме и повјери трећем лицу или смјести у дом. Оваква одлука без сумње погодује родитељима који су окорјели.

у алкохолу, проституцији и криминалу. За њих присуство дјетета и брига о њему представља терет. Повјеравање трећем лицу у ствари значи потпуно преношење неких родитељских обавеза на ова лица. Наиме, иако остаје обавеза издржавања она се врло тешко реализује, јер су ови родитељи у највећем броју случајева тешког имовног стања, а често и без запослења. То је један од разлога који говори у прилог оваквог става органа старатељства, дакле, чисто материјална немогућност извођења ове санкције.

Из података стављених на расположење и мишљења социјалних радника у органу старатељства јасно се види да је ова законска мјера у постојећим условима неефикасна, и да се са њом не може постићи жељени циљ. Након изрицања ове мјере, односно одузимање дјце од родитеља, она се повјеравају и смјештају код трећих лица или у установе, што захтијева улагање средстава потребних за њихово подизање. Потребна средства не постоје у оном обиму који траже прилике. Родитељи или уопште нису у могућности да доприносе за издржавање одузете дјце, или су ти доприноси незнатни и недовољни, било за смјештај у дом или код трећих лица. Дотације општине постоје, али оне нису довољне да би се могли ријешити сви постављени проблеми. Произлази, дакле, да је недостатак материјалних средстава један од главних разлога што старатељски орган није у могућности да удовољи захтјевима за одузимање дјце, иако за само одузимање постоје законски услови. Стога се овој мјери приступа тек онда када је ситуација таква да даље задржавање дјетета уз родитеља представља за њега опасност. Наиме, најчешће се ради о дјци која су већ толико васпитно запуштена да њихово преваспитавање захтијева велики напор, а смјештај у породице, нарочито гдје има дјце, значи ризик. Ова чињеница, тј. да се изрицању ове мјере приступа тек када нема никаквог другог излаза, када је дијете у тешкој ситуацији, често и васпитно запуштено, указује на неминовно превентивно дјеловање органа старатељства, или центара за социјални рад тамо гдје они постоје.

Изрицање мјера лишења родитељског права, или одузимање дјце од родитеља, као крајње рјешење, не рјешава ствари у потпуности. Чим постоје индиције да родитељи на било какав начин злоупотребљавају своје право, било би без сумње корисно када би такве породице биле стављене под надзор ових органа, а дјци благовремено пружена заштита.

Из анализираних случајева, било судске праксе било праксе старатељског органа видјели смо да је најчешћи разлог лишења родитељског права или одузимања дјце од родитеља, избјегавање обавезе издржавања, као једног вида занемаривања родитељских дужности. Један податак нам илуструје само у извјесном смислу родитеље који избјегавају извршење обавезе издржавања. Код бившег Среског суда I у Сарајеву у 1960. стављена су 84 захтјева за принудно извршење досуђених алиментација, док се у 1961. овај број повећао на 128. Међутим, ово још није права слика стања с обзиром да постоји велики број случајева гдје један родитељ из извјесних разлога не ставља захтјев за извршење досуђене алиментације. Лишење родитељског права, или одузимање дјце, како смо видјели не рјешава проблем „угрожене дјце”. Стога прецизније одређивање обавезе издржавања, као и висине алиментације је неопходно. Административни начин рјешавања

овог проблема у совјетском праву уз одређивање постотака од мјесечних принадажности, већ према томе да ли је у питању једно, двоје или више дјеце, изгледа веома цјелисно. Међутим, иако би усвајање овог рјешења довело до једнообразног рјешавања овог питања, оно још увијек не би значило и гаранцију да ће судске одлуке бити извршене, с обзиром на најразличитије начине на које родитељи настоје да осујете извршење ове мјере (тако на примјер мијењају мјесто боравка, радно мјесто, итд.). Можда би усвајање приједлога да се у радне књижице уносе подаци о обавези и висини издржавања било корисно за ефикасно рјешење овог питања. Озбиљнији начин третирања обавезе издржавања дјеце, односно високи износи досуђених алиментација не само да би колико толико осигурале малољетну дјецу, него би имале утјецаја и на смањење броја развода бракова. Кад би брачни другови имали пред собом једну озбиљну обавезу према дјечи, онда би највјероватније били мање лаксмислени код доношења одлуке о прекиду брачне заједнице и напуштању брачног друга због најнезнатнијих разлога.

Анализом изнесених случајева дошли смо до још једне констатације. Наведене мјере против несавјесних родитеља представљају санкцију за њихове злонамјерне поступке. Нормално би било очекивати одупирање родитеља изрицању ових мјера. Међутим, у овим случајевима наилазимо управо на обрнуту ситуацију. Родитељи, не само да се не противе, него понекад и сами траже доношење ових мјера уз чудна објашњења, да дјецу не воле, да их се одричу и слично. У оваквим случајевима тешко је очекивати било какво поправно дејство изречених санкција. — И ови примјери јасно оправдавају потребу превентивних интервенција органа старатељства или центра за социјални рад тамо гдје они постоје. Благовремено побољшање услова у којима живи малољетник, покушаји мирена брачних другова, односно родитеља запуштеног малољетника, и уопште сређивање породичних прилика, било би неопходно, јер одузимање дјеце или лишење родитељског права, не рјешава проблеме малољетне дјеце којима је помоћ потребна.

Неримана Траљић

ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА НА ПОРОДИЧНУ ПЕНЗИЈУ КАД ЈЕ БРАК ТРАЈАО МАЊЕ ОД ГОДИНУ ДАНА

У случају који је овде предмет разматрања, брачни другови били су се венчали 1931 године, а развели 1950 тј. после скоро 19 година проведених у браку. После девет година поново су се венчали 26. априла 1959. Други брак је трајао мање од године дана, јер је 16. јануара 1960 муж умро. Када је после смрти свога мужа удова затражила од Завода за социјално осигурање породичну пензију, била је одбијена са мотивацијом да је њен захтев неоснован. Против решења поднела је тужбу суду. Међутим, била је поново одбијена. Најзад се жаблом обратила Савезном врховном суду, који је нашао да је њена жалба основана и њеном захтеву удовољио.